

27.94x34.92	1/5	עמוד 52	תוספת - המודיע	24/06/2022	82160063-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הגאון רבי יצחק הלוי רבינוביץ זצ"ל
מי שהגה את שם התנועה 'אגודת ישראל'

מקימי התנועה

אי אפשר להצביע על יום או על מקום מסוים בו החלה לפעול 'אגודת ישראל' – שהוקמה בעצה אחת על ידי עשרות אדמו"רים ורבנים גדולי ומאורי הדור, יחד עם עסקנים ואישי ציבור – אך אין ספק כי התאריך והמיקום המכריע והעיקרי הוא י"א י"ב בסיון תער"ב, הימים בהם התקיימה ועידת קטוביץ. קטוביץ לא היתה התחנה הראשונה של אגו"י. רעיון האיחוד של עדת היראים בתנועה עולמית, צץ בעת ובעונה אחת בארצות שונות. כבר תקופה ניכרת לפני שנערכה אסיפת היסוד של אגו"י בקטוביץ, ריחף רעיון ארגון היהדות הנאמנה במקומות שונים בעולם היהודי. יוזמות שונות לגיבוש מפעלי הצלה התעוררו אצל גדולי ישראל, וזאת לרגל הסכנות החמורות שריחפו ואיימו בעקבות השפעת הציונות.

בתקופה ההיא גברה השפעת הזרמים החילוניים ברחוב היהודי. בכל עיר ועירה נפלו חללים מבני הנוער לאלפים ולרבבות, והארגונים הציוניים הלכו והתפשטו בהיקף עולמי. גדולי ישראל הכירו, שבמציאות החדשה לא ניתן להסתפק בארגונים ובחברות מקומיות, העוסקים בהפצת תורה ובחיזוק הדת, אלא מוכרחים להקים תנועה עולמית שתאגד את כל הקהילות יחדיו.

רבינו הרה"ק ה'אמרי אמת' זי"ע ביקש לקיים אספה דחופה עם גדולי התקופה, לדרך ולטכס עצה בענין התאגדות היראים. באספה שהתקיימה ביום חמישי י' בתמוז תרס"ח, בהשתתפות הרה"ק הישמש ישראל מאלכסנדר זי"ע, הרה"ק הישם משמואל

ויעשו כולם אגודה אחת

בעת שנושבות רוחות פריצים ומאיימות להרוס ולהחריב כל חלקה טובה, מוכרחים להתמגן כראוי וכנדרש במגינים חזקים המונעים בעד הרוחות הרעות מלחדור פנימה.

באותם ימים שנפלה ההכרעה להקים את התנועה העולמית "אגודת ישראל", הבחינו גדולי הדור בסכנה האיומה של התנועות הציוניות, שסוחפות אחריהן רבים וטובים מקרב ציבור יראי ה', והורו כי צו השעה הוא להתאגד יחדיו, כל החוגים והעדות, עבור מטרת חיזוק חומות ביצור היהדות.

לא קל היה הדבר, להקים ארגון שיאגד תחתיו את כל הקהילות מכמה מדינות שונות, היה זה מאורע היסטורי של ממש שטרם נראה כמותו. היה צורך לגבור על המחלוקות, החיכוכים וחילוקי הדעות בין הקהילות, אולם ההכרח לא יגונה, ו"אגודת ישראל" קמה והפכה לעוגן הצלה ליהדות החרדית. קשיים רבים ניצבו בדרכם של מייסדי האגודה, לא רק מבחוץ אלא גם מבית פנימה, כי בנוסף למהמורות ולקשיים שהעמידו להם מנהיגי התנועות החילוניות והציוניות, שראו את כוונותיהם ועיניהם כלות, היה צורך להתמודד גם עם טענות שונות שהובעו על ידי אחדים מקרב ציבור יראי ה' נגד "אגודת ישראל". היו שהביעו האשמות על כך, שאגודת ישראל מתכוונת לעודד את כיסוס היישוב היהודי בארץ הקודש, למרות הסכנות הרוחניות האורכות לפתחם של העולים ארצה, והיו שהתנגדו גם לעצם הקמת התנועה, שכלפי חוץ היתה נראית להם כעוד תנועה מפלגתית.

כיום, במבט לאחור, ניתן לומר בוודאות מוחלטת, שלולא פעולותיה הברוכות של תנועת "אגודת ישראל", ובפרט של גדולי ישראל שעמדו בראשה וניווטוה על כל צעד ושעל, הרי שכיום כמעט ולא היה נותר מקרב ציבור יראי ה' שריד ופליט, ר"ל. "אגודת ישראל" פעלה בכל המישור-רים, הן בפן הרוחני, כמו תקנות שונות לחיזוק הדת, הוצאה לאור של ספרות ועיתונות חרדית להצלת הנוער, הקמת מוסדות תורניים ועוד, והן בפן הגשמי, סיוע ותמיכה ליהודי אירופה ולעולים ארצה.

כ"ק אדמו"ר ה'אמרי אמת' מגור זי"ע – שבכל שנות הנהגתו לא נעשה דבר קטן או גדול באגו"י בלי עצתו ועידודו, וניווט את דרכה בתקופה הסוערת והקשה – המליץ על הצורך ההכרחי בהקמתה של 'אגודת ישראל', את דברי חז"ל במדרש (תנחומא פרשת נצבים): "בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים, שמא יכול לשברם בבת אחת?! ואילו נוטל אחת אחת, אפילו תינזק משברן. וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שידיו כולן אגודה אחת".

כחלוף מאה ועשר
שנים לוועידת
היסוד, שבה הוכרז
באופן רשמי על
הקמתה של "אגודת
ישראל" ושורטטו
דרכי פעולותיה,
נשוב לאותם ימים,
נשקיף על מקימיה,
נביט על פעולותיה,
ונסקור את המאורע
ההיסטורי שהשאיר
את חותמו לדורות

ש.ב. מרקסון |

"הנאספים היום פה קטוביץ, הבאים בשם היהודים שומרי תורה ומצוות מכל ארצות הגדולה, אחרי שמעם את ההרצאה, הסכימו ויסדו את 'אגודת ישראל' ומתחייבים לפעול בעד בניינה של ההסתדרות בכל מאמצי כוחם. 'אגודת ישראל' תפעל בעד כל עניני היהודים על בסיס הדת, בלי נטיה לאיזו פוליטיקה". (נוסח ההחלטה שנכתבה עם סיום האסיפה בקטוביץ.)

82160066-9	24/06/2022	המודיע - תוספת	עמוד 53	2/5	29.59x34.3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ועידת הומבורג

רבי יעקב רוזנהיים זצ"ל, כהוגה דעות מעמיק, הוסיף רבות לביסוסה של אגו"י נתן לה את הכלים הארגוניים. ביוזמתו, לקראת סוף שנת תרס"ט, הוזמנו מנהיגי היהדות החרדית מארצות שונות לכינוס ומפגש היסטורי מיוחד במינו, כדי לדון בהקמת ארגון כללי של היהדות החרדית. לוועידה זו הוזמנו רבנים וגדולי תורה מובהקים ממזרח וממערב אירופה, כאשר בראש השולחן המפואר ישבו גדולי ומאורי הדור: כ"ק אדמו"ר ה'אמרי אמת' מגור, הגאון רבי חיים סולובייצ'יק מבריסק, הגאון רבי אליעזר גורדון מטעלז, הגאון רבי אליעזר רבינוביץ ממינסק, הגאון רבי חיים עוזר גרודז'נסקי מווילנא, הגאון רבי חנוך צבי הכהן לוינ מבענדין, הגאון רבי שלמה זלמן ברויאר מפרנקפורט, הגאון רבי אברהם פרנקל מבודפשט, ועסקנים בעלי שיעור קומה מגרמניה והסביבה, כאשר הבולטים ביניהם היו הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי ומורנו רבי יעקב רוזנהיים, זכר צדיקים לברכה.

לפני כן התקיימה אספה בוויילנא שהכשירה את הקרקע למפגש הצפוי, ושם דנו גם בקביעת מקום ההתכנסות. מטעמי חשאיות, פן יתודע הדבר לתנועות זרות שירצו לחבל במטרה, הוחלט לקיימה בעיר הקייט הומבורג פון דער עהקע (הומבורג העילית) הסמוכה לפרנקפורט שעל נהר מיין. אספה זו, שהתקיימה בערב שבת נחמו י"ד באב תרס"ט במשך שלושה שבועות, עיצבה את דמותה של היהדות הנאמנה בדורות הבאים.

תמונה זו צולמה בעת הכניסיה הגדולה השלישית במרינבאד בשנת תרצ"ז. עומדים בשורה הראשונה מימין לשמאל, שני, הרב שבתאי שיינפלד ז"ל מווינה – ניו יורק, מעסקני אגו"י העולמית, שלישי הרה"ח ר' אליעזר גרשון פרידנזון הי"ד, מראשי תנועת בית יעקב ועורך הירחון בית יעקב בפולין. רביעי, הג"ר צבי הירשהורן זצ"ל, רבן של העיירות יאבורז'נה וביאלה-פודלסקה לפני השואה ונשיא 'צעירי אגודת ישראל' בפולין. בשורה השניה במרכז, הרה"ח ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד, מעורכי העיתון היומי ה"טאגבלאט" בפולין

מסאכתשוב זי"ע ועוד אחדים מגדולי ורבני פולין זי"ע, עסקו רבות בנושא זה. כעבור מספר ימים נפגש רבינו בעיירת הנופש מרינבאד עם אדמו"רים ורבנים נוספים. הרבי הביע בפניהם את דעת קדשו על אחת מהאגודות החדשות שנוסדה באותם ימים באירופה, ואמר, כי אמנם כוונתם רצויה לחיזוק היהדות, אך חובה להיזהר מכל משמר מלהכניס לאגודה אנשים עם דעות פושרות, העלולים להסתפק בחצי יהדות [וכלשון קדשו: "א האלבער איד"].

שלטונות הצאר, ששלטו במדינת רוסיה ובחלק נרחב ממדינת פולין, אסרו על התושבים לייסד תנועות בעלות אופי דתי, ולפיכך הסתייעו רבות ברבנים ובאישי ציבור מקהילת היראים בגרמניה, תלמידיו של הרש"ר הירש זצ"ל. גם משום שבמדינתם יכלו לפעול ללא הפרעות, וגם מפני שהיה להם נסיון רב הדרוש להקמת התנועה וניהולה המסודר. רק בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כאשר חתמה פולין על 'חוזה המיעוטים', ניתנה ליהודים אמנציפציה. יהודי המדינה זכו לתמיכה ממשלתית במוסדות החינוך וכך יכלו לבסס את התנועה. אמנם ארגונים יהודיים חילוניים ניסו להצר את צעידה של אגו"י וגרמו לה קשיים לא מעטים, אך בכל זאת היא הלכה והתפתחה.

אחד הבולטים מבין מקימי 'אגודת ישראל', היה הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי רבינוביץ זצ"ל, בעל מח"ס 'דורות הראשונים', מראשי הלוחמים בתנועת ההשכלה. כאשר התבקש לסייע עבור איגוד קהילות היראים, המריץ את רבי יעקב רוזנהיים לפעול יחד עמו למען הארגון העולמי. הרב רוזנהיים קיבל על עצמו את התפקיד הקשה ביותר, והוא, לקשר בין מרכזי הקהילות השונות ולהביא לידי התארגנות כללית. לעזרתו עמד רי"א הלוי, שבצעירותו למד בוולוז'ין והכיר היטב את גדולי ליטא. דמותו של רי"א הלוי הסירה את החששות כלפי הפעילות של יהודי גרמניה, חניכי שיטת 'תורה עם דרך ארץ', שבתחילה היו שהביטו עליה בחששנות יתר. החששות הוסרו גם בעקבות פעולותיו הנמרצות של הגאון ר' שלמה זלמן ברויאר זצ"ל, מרבני גרמניה, שבצעירותו היה תלמידו של ה'כתב סופר', ורבים מגדולי הונגריה הכירוהו משכבר הימים, וכך נוצר קשר בין הרבנים והעסקנים בגרמניה לבין יהדות רוסיה והונגריה. רי"א הלוי היה הרוח החיה באגודה והשקיע את כל כולו ביסודה, והוא גם זה שהגה את שמה: "אגודת ישראל". במשך מספר חודשים טרח וכיתת רגליו מעיר לעיר וממדינה למדינה, עלה לבתיהם של גדולי ישראל והסביר להם את נחיצות הענין, וזכה לברכתם ולעידודם. לאחר מכן נסע להזמינם באופן אישי לכנס הראשון שהתקיים בהומבורג, וכן לוועידת קטוביץ שהתקיימה כעבור שלוש שנים. בחכמתו כי רבה, ידע לפשר בין הדעות החלוקות ולאחד את כולם לדעה אחת. [בקובץ 'אגרות אחיעזר' הודפסו אגרות עם חילופי דין ודברים בין הגרי"א הלוי להגאון ר' חיים עוזר זצ"ל].

מי לה' אלי

הגאון ר' יהודה לייב צירלזון זצ"ל, אב"ד קעשנוב והגליל, מראשי מנהיגי אגו"י וחבר הנשיאות של "מועצת גדולי התורה העולמית", התייחס פעם באחד מנאומיו למטרתה של 'אגודת ישראל'. בין דבריו אמר, כי המוחלל

82160068-1	24/06/2022	המודיע - תוספת	עמוד 54	3/5	25.58x32.95
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ישיבת היסוד בהומבורג נמשכה למעלה מחמש שעות, ובמהלכה דנו בעניינים העומדים על הפרק. לאחר דין ודברים נפלה ההכרעה להקים ארגון כללי שישמיע את קולו האמיתי של עם ישראל, כמו כן הוחלט להוציא לאור עיתונות וספרות חרדית, ולדאוג לחינוכם של ילדי ישראל ברוח התורה והיראה. משתתפי הועידה סיכמו על הקמת 'ועד זמני' אשר ישב בפרנקפורט וידאג להכנות הדרושות לכינוס ועידה עולמית של היהדות החרדית.

במהלך האסיפה ביקשו מר"י רוזנהיים להציג את המצע המפורט שהכין, ולהסביר לנוכחים את מטרות הארגון החדש, שמטרתו העיקרית היא להקים ולבנות מחדש את אחדות עם ישראל על יסודות איתנים של תורתנו הקדושה, כפי שהיה לפני המהפכה הצרפתית ותקופת ההשכלה. בתום האספה קמו המשתתפים ושרו כולם כאיש אחד "אשרינו מה טוב חלקנו ומה יפה ירושתנו", ולאחר מכן שרו בהתלהבות רבה "ויעשו כולם אגודה אחת". לפתע קם ר"י רוזנהיים וזעק בהתרגשות גדולה כאשר עיניו דומעות: 'אנו תולים את כל תקוותינו בקב"ה, שישמע את תחנונינו, ונוכל למצוא פשרה לכל חילוקי הדעות בינינו, ובערב זה תוקם בעז"ה 'אגודת ישראל' לחיים טובים ולשלום'.

לאחר מכן נוסחו סעיפי התקנון ופתחו בהכנות ל'ועידת היסוד' העולמית שתכריז באופן רשמי על הקמת אגו"י. בעקבות קשיים שונים הושבתה הפעילות במשך קרוב

אגודת ישראל.

הסדר הוסמי להתייעדות אגודת כללית של החרדים בכל הארצות שידע עליה את הארגונים ואת מדיניותם של האספה אשר תהיה ביום י"א חייב סיון 28-29 סיו (לפסגרם). לפיו תקבע היום הראשון יום ב', י"א סיון כשנה העליונית אחי העררים ולמקלה אך להחדיש הספרותיים בינם ובין עצמם ולשוחזר מרשיות כלכל באולם הקהל היחיד והאספה העקרת והמסאומסן הרשמי יהיוולו ביום ב', י"א סיון כשנה העליונית בבוקר ג"כ באותו אולם, ובכן לא יאחרו גם אלה הבאים סורים ורשית את אמן הליחות האספה. וזוהי כדריהוט של האספה:

(1) טאם העליות, (2) תוצאת הועד הוסמי, (3) וכתוב כללי, (4) ההיסטוריה של אגודה ישראל, קביעה יסודית של הועד הוסמי והחלטה ע"ד לבנו וספינו של הנוסח הכללי הראשונה, (5) בחירת ה'ועד העמי' סודים, בודדת קיסמיות שנונה, לעניני הפרגנומה והתקנה, לעניני התעסילה בכל ארץ וארץ, להפעולות המעשיות הראשונות וליחול בו, הקמיסיות השונות האלו תנבחרו בהאספה הראשונה עוד ביום ההוא בשעה הרביעית אחי העררים לישיבתן הראשונה.

הנוקח, אגודת ישראל עוררה בכל הארצות ההעליות נחילה וחוקה סיון וזכ מאד ספרר האנשים בכל הארצות הספרדים בה'ועד הוסמי להחליט להם להכנס אל האספה. ע"כ החליט הועד בישיבתו האחרונה לישטת עוד לבנה מאפי"ר את צביונה החשאית של האספה ולתת גם לישרדים זכא בחור מקישרים עד נפה שראלם בכל. כרטיסים להישרדותם תוקראים וכן למספר מסומם של אנשים אשר להשיג ע"י ה'ועד הוסמי' בפרנקפורט ע"ס הארנקמסא: Provisorisches Comité der Agudath Israel, FRANKFURT a M. Gr. Eschenheimerstr. 23.

פרנקפורט שנים בתחילת ימיה הראשונים.

ידיעה בעיתון המודיע פולטובה (ערב שבועות תרע"ב)
על אודות האסיפה המיועדת בימים יא"ב סיון

ועידת היסוד בקטוביץ

כעבור שלוש שנים מוועידת המבורג, התכנסה ועידת היסוד של אגו"י בעיר הספר קטוביץ, אשר בשלויה העילית, על גבול מדינות פולין, רוסיה וגרמניה. הדחיפה לכינוס היתה החלטת הקונגרס הציוני שנה קודם לכן, לארגן רשמית פעולות חינוכיות ברוח הציונות והקמת בתי ספר ברוח לאומית חילונית. החלטה זו דרבנה את הפעילים לכנס את ועידת קטוביץ, ולבשר לעולם היהודי את הבטורה ההיסטורית, על כינון תנועה עולמית ליראי ה'.

המשנה נתחברה בארץ ישראל, הגמרא בבבל, ראש"י באשכנז, בעלי התוספות ישבו בצרפת, המהרש"א בליטא והמהר"ם בפולין, ומכולם כאחד עולה הבירור "תנא היכא קאי". עכשיו הבנתי גם כן את סוד קיומה של 'אגודת ישראל', שהיא שלשלת זהב של איחוד, האוגדת יחד את ארץ ישראל, פולין, ליטא, אשכנז, הולנד ואמריקה

לשלוש שנים. אחת הסיבות לעיכוב היתה בשל חילוקי דעות שנתגלעו אודות השאלה, אם לשלול מאנשים בעלי דעות שאינן עולות בקנה אחד עם השקפותיהם של רבני ומנהיגי הדור בפולין ובליטא, את הזכות להשתתף באגו"י. לאחר דין ודברים והתייעצויות ארוכות הוסרו המכשולים.

בחודש תשרי תרע"ב התכנסו שוב בעיר פרנקפורט, והגיעו להחלטה לקיים את 'ועידת קטוביץ' מיד לאחר חג מתן תורה, ולתת לכך פרסום מרבי בכל העולם היהודי, כדי להגדיל את קידוש שם שמים בריבים.

לאחר שהוחלט ע"י הנאספים לייסד את אגו"י, תבע הגר"ח סולובייצ'יק מבריסק זצ"ל, שבראשה של האגודה יעמדו גדולי ישראל שיפקחו על פעולותיה ויחליטו ויכריעו בכל דבר הצריך בירור. הגרי"א הלוי הציע לקרוא לגוף המפקח 'מועצת גדולי התורה'.

בספר 'חידושי הגר"ח' מובא מכתב מאת הגר"ח זצ"ל, וזה תוכנו: "ט' טבת תער"ג, מכתב כ"ג הרמה שליט"א בדבר 'אגודת ישראל' הגיעני לנכון, והלא כבר הוחלט באספה בהומברג תקנות יסודיות [התקנות הגדולות שדרש רבינו לקבל כתנאי להצטרפותו לאגו"ן] שעל פיהם תתנהג ה'אגודה', וכן נתקיים אח"כ בקאטוויץ שהתקנות יהיו גלויות לכל ומאושרות ע"י האספה של 'אגודת ישראל'.

ובהתבונני חשבתי אחת ששקולה היא בעיני, שיבורר אופייה של האגודה הגדולה הזאת שאיננה בתור אפטרופוס על התורה, שזה אינו מסור לנו, ושגבה היא מאתנו, כי אם עליה לפעול ולעשות להרבות תורה ויראה בישראל, ובזה הנני בל"נ נמנה גם כן לחבר, להוסיף השתדלות ואומץ לטובת האגודה כמצווה עלינו להיות בבר לכל' וגו'.

זאת הבינו כולם את נחיצות הענין והתאחדו יחד. במהלך הישיבה דנו הנוכחים על המצב הרוחני של כלל ישראל ועל מצב החינוך. במאמר המערכת בעיתון 'המודיע'פולטובה', כ"ב סיון תרע"ב, מייסד העיתון, הגאון ר' אליהו עקיבא רבינוביץ זצ"ל — שהיה אף הוא נוכח באותה אספה — מגולל בפני הקוראים את מטרות האספה. וכך הוא כותב: "לאספת יראי ה', אשר מארצות שונות, ממזרח וממערב מצפון ומים, קבצו יחדיו קטוביצה, למטרה רמה ונשגבה של "אגודת ישראל" החרדים לה', לתורתו ולמצוותיו, להתעודד ולעמוד על נפש האומה בצר לה, בשום אופן אי אפשר לנו, בתור עורך עיתון אורטודוקסי, לעמוד מרחוק ולהסתפק רק כמה שיביאו לנו אחרים ידיעות מקוטעות, בכלי שני שאינו מבשל, כי אם חובה קדושה מוטלת עלינו לבוא אליה, לראות ולשמוע, להאזין ולהקשיב כל הגה אשר ידובר בה, ורק אז תהא ביכולתנו למסור לקהל עדת ישראל מושג נאמן על אודות מהותה ואיכותה, שאיפותיה והחלטתה של האספה והאגודה גם יחד".

הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל, שהשתתף בוועידה זו, תיאר לימים את רגשותיו בבואו לשם: "כאשר נסעתי להשתתף באספה בקטוביץ ניקרה במוחי שאלה חמורה, כיצד יתכן שגאון ליטאי כרבי חיים מבריסק זצ"ל יבוא בדברים וישא ויתן עם רבי יעקב רוזנהיים מפרנקפורט אשר באירופה המערבית, הלא חפצו של רבי חיים מבריסק הוא לראות את כל היהדות כולה בד' אמות של הלכה, ואילו רבי יעקב רוזנהיים השקפותיו שונות לחלוטין בנוגע לחיזוק היהדות? ואין אפשר שיהודי חרד מאמריקה המטריאליסטית יסכים להשקפות היהודי הקיצוני מצפת, או שחרדי הולנד יתנו יד לפעולה משותפת עם חרדי פולין? עד שפתחתי מסכת ברכות, וחרזתי ממשנה "מאימתי" לגמרא "תנא היכא קאי", עיינתי במפרשים, ולפתע אורו עיני: המשנה נתחברה בארץ ישראל, הגמרא בבבל, רש"י באשכנז, בעלי התוספות ישבו בצרפת, המהרש"א בליטא והמהר"ם בפולין, ומכולם כאחד עולה הבירור "תנא היכא קאי". עכשיו הבנתי גם כן את סוד קיומה של 'אגודת ישראל', שהיא שלשלת זהב של איחוד, האוגדת יחד את ארץ ישראל, פולין, ליטא, אשכנז, הולנד ואמריקה. [את הדברים הללו אמר הגר"מ שפירא זצ"ל לאחר שהכריז בכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל, שהתקיימה בט' באלול תרפ"ג, על התקנה העולמית של ה'דף היומי', שבשנה הבעל"ט ימלאו מאה שנה להכרותה].

במפגש הצירים שנערך ערב הועידה, ביום ראשון י' בסיון, הבהיר הרב אשר מיכאל כהן זצ"ל מבאזל את המניעים לייסוד האגודה: "ידוע לכולנו המשל על האב הזקן שנטה למות, ובשכבו על ערש דווי קרא לבניו. הוא הושיט לכל אחד מהם קנה, ולפי בקשת האב שברו כולם את הקנים בלא שהוצרכו להתאמץ יתר על המידה. אך משהושיט להם אגודת קנים, לא עלתה בידם לשברם, על אף כל מאמציהם. "תלמדו מזה מוסר השכל" אמר האב לבניו, "האחדות היא הנותנת כח וגדולה". למה לא יושיטו את ידיהם היהודים החרדים ממזרח וממערב, מערב לכל גבולות, לקראת ברית אחים? הלא אנשים אחים אנחנו! אחים במצוות אנחנו, ועלינו להשתדל שהמצוות יצרפו אותנו לאגודה אחת".

ישיבת הפתיחה החגיגית של ועידת היסוד, נפתחה למחרת בשעה עשר בבוקר. בחילה פתח יו"ר ה'ועד הזמני', ד"ר אברהם הירש זצ"ל, בملות שבח והודיה להקב"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. לאחר מכן נשאו דברים הגאון ר' שלמה זלמן ברויאר זצ"ל ורבי דוד צבי הופמן זצ"ל, שהסבירו את מטרותיה של אגודת ישראל.

את המשא המרכזי בוועידה השמיע מורנו רבי יעקב רוזנהיים זצ"ל, שזכה להערצה רבה מכל גדולי ישראל. הרב רוזנהיים, שהיה תלמיד חכם, סופר מוכשר ונואם בחדס עליון, שימש כמזכיר ה'תאחדות החרדים בגרמניה'. בחדמתו השכיל לקשור קשרים פוליטיים עם מדינאים יהודיים וגויים, והיה נערץ על הכל ואף על מנהגיו הפוליטיים. [שנים ספורות לאחר מכן, בכנסיה הגדולה הראשונה, נבחר כנשיא אגו"י וזכה לקבל תעודת "מורנו ורבנו" שחתמו עליה רוב גדולי הדור. מושב הנשיאות של אגו"י היה במקום מגוריו בפרנקפורט. גם כשעלה לארה"ק, עד אחרית שנותיו המשיך לפעול רבות למען אגו"י].

במהלך נאומו הרחיב בחשיבות ההיסטורית המיוחדת, ואמר כי אגודת ישראל היא יצירה שחותם הנצחיות טבוע בה. לאחר מכן תיאר את כח הקיום הרוחני של עם ישראל בגלות, ואת הסכנות האורבות לקיומו בעקבות התפשטות ההשכלה והציונות. את משאו סיים באומרו: "**מפעלנו הוא צו השעה, ולמרות כל הקשיים, עתיד הוא להתבצר בעז"ה בחיי כל ישראל**".

רבינו ה'אמרי אמת' זי"ע היה הברית התיכון באגודת ישראל מיום היווסדה. הוא נמנע מלהשתתף באסיפה זו, בעקבות שמחת נישואי אחיינו ר' יחיאל פישל לויז זצ"ל, בן

82160065-8	24/06/2022	המודיע - תוספת	עמוד 55	4/5	26.15x32.51
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

גיסו הגה"ק ר' חנוך צבי הכהן מבגדין זצ"ל, שנישא לבת זקוניו של הרה"ק ר' אברהם מלי מפוריסוב זצ"ל, ב"ד בסיון. בתחילה דרש הגאון ר' חיים עוזר ממארגני האספה שידחו בשבועיים ימים כדי שהרבי מגור יוכל להשתתף בה, אך לבסוף לא יצא הדבר לפועל. למעשה, אמר הרבי לחתנו הרי"מ לוי זצ"ל, כי בכוונה תחילה הוא אינו משתתף בה, כדי שאגודת ישראל תהיה נחלת כלל ישראל כולו, ושלא תיראה כתנועה של אדמו"רי פולין.

אולם למרות אי השתתפותו בפועל, שלח הרבי אגרת עם ברכה ומשלחת נכבדה של כשלושים נציגים מקרב חסידי גור, וביניהם ר' נחום ליב ויינגוט, וכן ר' יואל וגמייסטר, שבזכות תיווכו סודרה פשרה לוויכוח שנוצר בין הצדדים בעקבות חילוקי השקפה. שניהם עמדו לימניו של הרבי בפעוליו למען אגודת ישראל, ושימשו שם כגורם דומיננטי.

באגרת כתב הרבי האמרי אמת זי"ע מילים ספורות שמקפלות בתוכן את מטרתה של אגודת ישראל: "הנני מברך את האסיפה שתצליח בדרכיה למען כבוד שמים שיתרבה על ידי זה".

מעניין להביא את תיאורו של ר"י רוזנהיים על הקראת האגרת, שהשרתה רושם מיוחד על הנאספים, ובה דבריו: "האגרת נמסרה לי כדי להקריא אותה מעל במת הוועידה, ועודני זוכר את הסערה שהתחוללה בין הצירים, כשגמרתי את קריאת השורות האחרות, ושלחתי את האגרת למשתתפים שנכחו באולם. משל למה הדבר דומה? לברכת דגים, בה זרק מישור חתיכת לחם. כל אחד רצה לחטוף לעצמו את האגרת היקרה..."

לאחר מכן הוקראה ברכתו של מרן ה'חפץ חיים' זצ"ל שכתב: "קבלתי מכתבם הנדפס ע"ד האסיפה הגדולה של אגודתם העתידה להיות בקרוב וכו'. הנה למרות רצוני לא אוכל לקחת חלק בהאסיפה מפני חולשת בריאותי אשר גבר עלי בימי החורף העבר, ויהי נועם ה' עליהם ומעשי ידיהם יכונן לחזק תורתנו הקדושה בכל ענינה ולאמץ ברכים כושלות כחפץ לב כל יראי ה' החרדים על דברו".

בהמשך הוועידה הוקראו מכתבי ברכה שנשלחו מגדולי ומאורי הדור שנבצר מהם להשתתף אישית בוועידה. ביניהם הגאונים והצדיקים: הרה"ק ר' ישראל מטשורטקוב זצ"ל, ה'שם משמואל' מסאכטשוב זצ"ל, הגה"צ רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל מירושלים, הרב"ז זצ"ל מצפת ועוד.

בשורת 'חבצלת השרון' (מהדור"ט ס"י יב) כותב הגאון ר' דוד מנחם מאנשי באב"ד זצ"ל, אב"ד טרונפול, תשובה לקהילה היהודית בלונדון, שביקשו להתייעץ עמו על דבר סדרי החינוך ב'חדשים' שרוצים להקים שם, ואם נכון הדבר ללמד את התלמידים גם מקצועות שונים. הרב באב"ד משיב להם תשובה ארוכה, ובסוף דבריו כותב את השורות הבאות: "שמעתי מפי אחד שהיה בקאטאוויץ בעת האסיפה שהיתה שם עוד קודם המלחמה, ועלה תלמיד חכם אחד מהעיר ריגא על הבימה, איש זקן גדול מאוד, תלמידו של הגאון ר' יוקל עטלינגער מהמבורג זצ"ל [בעל הערוך לנר], ופתח ואמר: איתא בחז"ל (סנהדרין צד): שחזקיה נעץ חרב בפתח בית המדרש ואמר, מי שלא יעסוק בתורה ידקר בחרב זה. ולכאורה קשה מה היה לו לנערץ את החרב בבית המדרש, הלא מי שכבר בא לשם, ודאי בא ללמוד? והיה לו לנערץ חרב בבתי הטריטאות וקרקסאות או בהגימנאזיות, ולומר שכל מי שלא ילך ללמוד בבית המדרש ידקר בחרב? אלא שזאת ידע חזקיה, שמי שכבר יצא חוץ מחומת התורה – לו לא יועיל מאומה! אך על כל פנים רצה לפעול שבתוככי בית המדרש יעסקו אך ורק בתורה ולא בדברים אחרים, ולכן נעץ חרב בבית המדרש, כדי לדאוג לכך שבבית המדרש לא ייסקו בחכמות חיצוניות כי אם אך ורק בתורה". ניש לציון שבאותה תקופה שהתקיימה ועידת קטוביץ, נוסדו באירופה 'חדשים' שלמדו בהם, מלבד לימודי קודש, גם חכמות חיצוניות. ה'חפץ חיים' זצ"ל התבטא על כך בכאב: "די חדרים זענען אויך טריפה" (החדשים האלו גם הם טריפה).

במהלך האספה גובשו קווי יסוד ותוכניות פעולה לתנועה, והוחלט לנקוט בצעדים הבאים: לפתוח סניפים בכל עיר ובכל מדינה, לרשום חברים ולהפעיל אותם ברוח מטרות התנועה, להרכיב בתעמולה לטובת אגודת ישראל, ולכונן מוסדותיה על בסיס מוצק וחזק. בהתאם לכך וזמנו כבר למחרת, יום רביעי י"ג בסיון, מספר רבנים ואישי ציבור לאספה שהתקיימה בעיר קראקא, לשם יסוד הסניף המקומי הראשון של 'אגודת ישראל'.

כמו כן, בעת הוועידה הוגדרו תפקידיה ועקרונותיה של התנועה: א. העיקרון הבסיסי, לפתור את כלל הבעיות העולות על הפרק ברוח התורה. ב. בוועידה הוכרז שהיהדות החרדית היא ההתגלמות של עם ישראל, ונציגי האגודה הם נציגיה האמיתיים של עם ישראל. ג. הוחלט על הקמת 'מועצת גדולי התורה' עם רבנים מכל החוגים החרדיים, שתקבע את דרכה של אגו"י ותכריע בכל השאלות בהן יש חילוקי דעות, בכך יוכח כי אגו"י אינה מפלגה הקובעת את דרכה לפי רוח הזמן, אלא כפופה בהחלטותיה לדעת תורה. ד. הוחלט שההנהלה

הזמנית תישאר בפרנקפורט ותכין את ההתכנסות של 'הכנסיה הגדולה' שאמורה היתה להתקיים בחודש אלול תרע"ד, אולם בעקבות פרוץ מלחמת העולם הראשונה נדחתה ההתכנסות.

המוסד הראשון שהוקם בוועידת קטוביץ, היתה 'מועצת גדולי התורה', חברי המועצה נבחרו פה אחד: האדמו"ר האמרי אמת, האדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש, הגר"ח סלוביצי"ק, רבי יצחק אייזיק הלוי, רבי מאיר שמחה הכהן, רבי חיים עוזר גרודזינסקי, רבי איצ"ל רבינוביץ מפוניבז', רבי שלמה זלמן ברויאר מפרנקפורט, הרב זאב פיילנפלד מפוזן, רבי דוד צבי הופמן, ורבי קופל רייך מבורשט, זכר צדיקים לברכה.

לאחר שסיימו הנואמים להרצות את דבריהם לקהל הנאספים, התקיים ויכוח רבתי בין הנוכחים. היו כמה אנשים פושרים שטענו שצריך לשתף באגו"י ובמצות ישוב ארץ ישראל גם את המשכילים, ואף הביאו ראיות לדבריהם מדברי חז"ל, כמו למשל מן המובא במסכת כריתות (ו):

"כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית וכו' ואגודתו על ארץ יסדה". היו גם שאמרו, שמכך שהתירו לקבל צדקה מנוכרים בעבור יישוב ארץ הקודש, מוכח שיותר לחבר לדבר מצוה זו אפילו אנשים שעוברים על דת. אך למעשה הוכרע על ידי גדולי ישראל, כי 'אגודת ישראל' אינה נותנת יד לפושעים ולעוקרי דת, ואינה מאגדת לתוכה אלא אך ורק יהודים יראים ושלמים המקפידים על קלה כבחמורה. [עוד בענין זה ראה בספר 'שביל הזהב', להגאון ר' מרדכי עליאסבערג זצ"ל אב"ד בוסק].

לאחר נעילת הוועידה פורסם 'קול קורא' על ידי הועד הזמני של אגודת ישראל (ראה 'המודיע' י"ג תמוז תרע"ב).

כשלונות הציונות מסייעים להתפתחותה של אגודת ישראל

כאמור, עם התגברות התנועה הציונית העולמית, שנתנה את אותותיה גם בתוך תחומי היהדות החרדית, התכנסה בקטוביץ כנסית ראשי ומנהיגי היהדות החרדית, וירו אבן פינה לארגון העולמי של כלל היהדות החרדית. הכנסיה בקטוביץ הסיקה שאין בידינו נשק יעיל ביותר כלפי תנועת הציונות, מאשר ההתלכדות העולמית, שהיהדות לרבותיה תתארגן ותהיה גוף אחד. לימים התברר ש'אגודת ישראל' היתה עוגן ההצלה היחיד אשר גונן והציל על אלפי בני נוער מהיות טרף לתנועות החילוניות המורדות במלכות שמים.

לפני הוועידה תבע הרה"ק הרש"ב מליובאוויטש זצ"ל, שאחת ממטרות התנועה תהיה המאבק בתנועה הציונית. לעומת זאת היו כמה מגדולי רוסיה שהתנגדו לכך, בטענה

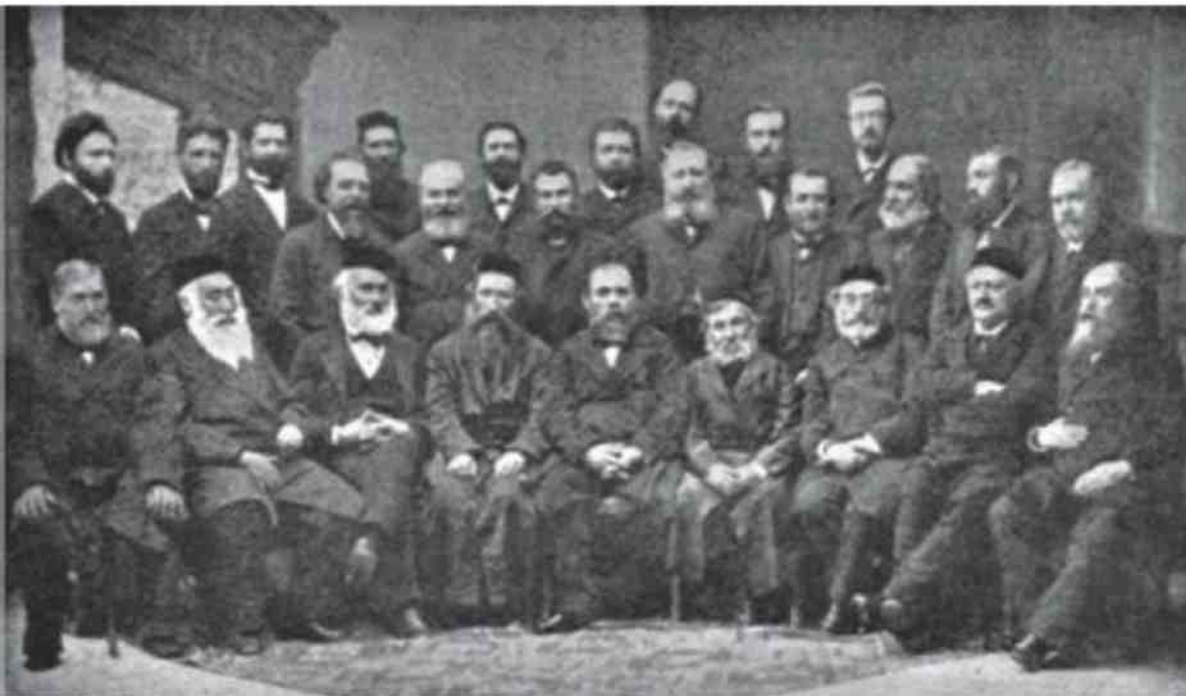
באותם ימים שנפלה ההכרעה להקים את התנועה העולמית "אגודת ישראל", הבחינו גדולי הדור בסכנה האימה של התנועות הציוניות, שסוחפות אחריהן רבים וטובים מקרב ציבור יראי ה', והורו כי צו השעה הוא להתאגד יחדיו, כל החוגים והעדות, עבור מטרת חיזוק חומות ביצור היהדות

כי זו קריאת תיגר מיותרת. בנוסף לכך היו חילוקי דעות נוספים בין גדולי ומאורי הדור. למעשה, ניתן לומר כי אחד הדברים העיקריים שגרמו לכך שכולם התאגדו יחדיו עבור מטרה נשגבה זו, היה הקונגרס הציוני ה-10 שנערך בבאזל בשלהי הקיץ של שנת תרע"א, שבו החליטה התנועה הציונית לפעול בנושאי תרבות ורוח, שמגמתן נגד דעת תורה. הדבר נגרם מפאת שורה של כשלונות מצידו של ד"ר הרצל בתחום המדיני, שהבליטו את אופיה התרבותי-חילוני של הציונות, והנאספים בקונגרס קיבלו שורה של החלטות המנוגדות לעיקרי התורה. בעקבות כך פרשו ממנה מספר מנהיגים מתנועת ה'מזרחי', שעד מהרה השתלכו ביועד הזמני של אגודת ישראל. הם שהתריעו וזרזו את כינוסה של אסיפת היסוד של אגודת ישראל.

במהלך השנים הבאות פרשו אנשים נוספים מהתנועה הציונית, ולאחר ששבו בתשובה הפכו לאגודאים נלהבים. אחד מהבולטים שבהם היה ד"ר נתן בירנבוים ז"ל, שהקים בווינה את ארגון הסטודנטים 'קדימה'. במשך מספר שנים הוביל את תנועתו עם סיסמאות של חיזוק ההכרה היהודית, מלחמה בהתבוללות ושיאיפה לחיזוק הישוב בארץ ישראל. בעידודו שלחה האגודה בקשה למייסד הציונות, ד"ר הרצל, לעמוד בראש התנועה. ד"ר בירנבוים היה מזכיר ההסתדרות הציונית, והוא זה שקבע את מטבע הלשון 'ציונות', מלשון 'ציון'. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשנגרמו לו אכזבות קשות מפעולותיה של התנועה הציונית ונציגיה, התחולל מהפך בחייו והורז בתשובה שלמה, כעבור תקופה חיבר את ספרו 'אפיקורס למאמין' וסייע בהתפתחותה של תנועת 'אגודת ישראל'.

26.78x32.42	5/5	עמוד 56	תמונה - תוספת	24/06/2022	82160067-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

אגודת ישראל בימי צר ומצוק

המצב הרוחני בקרב היהדות החרדית אחרי מלחמת העולם הראשונה, הגביר את ההכרח בהתארגנות הציבור, במיוחד לאחר שהציונים ראו ב'הצהרת בלפור' הישג יחודי של תנועתם, בשונה מבקרב החרדים, שראו בכך אינטרס של השלטון הבריטי. לאחר המלחמה היתה גרמניה מתוסכלת בעקבות תבוסתה במלחמה והמשבר הכלכלי שבא בעקבותיה. המחנה הלאומי בגרמניה האשים את היהודים בכשלונה של גרמניה והאנטישמיות הלכה וגברה. מעמד היהודים ירד, ועשירים גדולים נפגעו והתרוששו. בעקבות כך, העסקנים לא יכלו לפעול להמשך התפתחותה של אגו"י בגרמניה.

בשנות המלחמה פעלו סניפיה הארציים של אגו"י כמיטב יכולתם בהתאם לתנאים. אולם פעולות בין-ארציות לא התאפשרו, ובקושי ניתן היה לשמור על ההתחלות הראשונות של הארגון החדש. המרכז בפרנקפורט שמר על קשר חשאי עם שליחי התנועה במדינות שווייץ והולנד הניטרליות. אלה פעלו בתחום העזרה, כמו משלוחי מזון וסיוע כספי לישיבות. אגו"י באוסטריה דאגה להמוני פליטים מגליציה, וכן הקימה בית מחסה ליתומים ויסדה מוסדות חינוך עבור הפליטים. גם למדינת פולין, שנכבשה על ידי גרמניה, נשלחו רבנים חשובים ועסקנים שיסייעו ליהדות פולין.

ועידת חובבי ציון

להבדיל מוועידת קטוביץ של ייסוד התנועה הקדושה 'אגודת ישראל', גם הוועידה של 'חובבי ציון' התקיימה

הכנותיהם לאותה אספה במסווה של חגיגת יום הולדת המאה של מונטיפיורי [ההתכנסות אכן נקבעה ליום הולדתו שחל בח' חשוון, אך למעשה נדחה הדבר בעשרה ימים מפני סיבות שונות].

כפי הנראה, מחמת אותה סיבה נבחרה עיירה זו גם לאספת היסוד של אגו"י, ומיותר לציין שאין כל קשר בין ועידת הציונים לשל 'אגודת ישראל' פרט למיקום הגיאוגרפי.

אולם יש בנותן טעם להביא רמז נוסף על קיומה של אספת היסוד של אגו"י באותה העיירה. ד"ר לוי ניםצוביץ ז"ל, בנאומו באספה שהתקיימה בוורשא מטעם 'צעירי אמוני ישראל', בט"ו בסיון תרפ"ב, הצביע על הסמליות שבבחירת העיר קטוביץ לייסוד בה את אגודת ישראל. שזאת כדי לרמוז שקיים גבול החוצץ בין שתי הארצות, ועלינו לזכור שתפקידנו להישאר על הגבול, לשמור משמרת הקודש שלא יכריחו מזרחת את תרבות המערב (מובא ב'דגלנו' גליון תמוז-אב תרפ"ב).

אי אפשר להצביע על יום או על מקום מסוים בו החלה לפעול 'אגודת ישראל' – שהוקמה בעצה אחת על ידי עשרות אדמו"רים ורבנים גדולי ומאורי הדור – אך אין ספק כי התאריך והמיקום המכריע והעיקרי הוא י"א-י"ב בסיון תער"ב, הימים בהם התקיימה ועידת קטוביץ

באותה אספה נאם גם העסקן האגודאי הנודע, הרה"ח ר' משולם קמינר הי"ד, בין דבריו אמר: "מלחמות וקשיים רבים מנחת חלקם של העסקנים על כל צעד ושעל, מלבד הצרות הכלליות של עם ישראל אשר בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו. ולכן יום הזכרון הזה של ועידת קטוביץ, הוא עת שמחה לכל היהודים החרדים. שמה בקטוביץ נעשתה אבן אחת מכל האבנים שרבו ביניהן וכל אחת אמרה עלי יניח צדיק את ראשו... גדולי הדור, מנהיגיו וקברניטיו התאחדו והסתדרו לאגודה אחת, ומכל האבנים הרחוקות זו מזו נעשתה אבן מצבה אחת לכית אלוקים".

מתוך זכרונותיו של מוה"ר יצחק מאיר לוין זצ"ל

בירחון 'בית יעקב' (תשרי תשכ"ב) מספר הסופר הנודע ר' משה פראגר ז"ל על שיחה שקיים בענין יסודה של 'אגודת ישראל', עם שלוחא דרבנן, מוה"ר יצחק מאיר לוין זצ"ל: "הייתי אז צעיר לימים – פותח איש שיחי [הרי"מ לוין] את פרקי זכרונותיו – ובכל זאת רישומם של המאורעות ההם חי עד היום הזה בקרבי.

בערך בשנת תרס"ט, כאשר החל להופיע בפולטאבה השבועון 'המודיע', נמשכתי לפעילות ציבורית. עורכו הראשון של 'המודיע' היה רבי אליהו עקיבא רבינוביץ זצ"ל, הרב מפולטאבה, ספרא וסייפא, שיש לראותו כחלוץ הבונה

והלוחם של העיתונות החרדית. 'המודיע' שימש שופר מבשר לבואה של 'אגדת ישראל'. כעתה כך גם אז, קשיים גדולים ניצבו בדרכם של עורכי העיתון, ובפרט בנטל הכספי הגדול, שזו מנת חלקן של בטאון לוחם ובלתי תלוי. זכורני, כי שלושה שותפים הצטרפו אז למימון של השבועון 'המודיע': חותני האדמו"ר זצ"ל [האמרי אמת] מגור, הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל, והגאון ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי מוילנא זצ"ל. ואילו אני, יחד עם הרב יעקב ליפשיץ ז"ל, נבחרנו בתור מזכירי המערכת, הדואגים הן להופעה מסודרת של העיתון, והן לרמת מעמדו והרחבת השפעתו.

הימים היו ימי התכונה הגדולה. באותו פרק זמן נולדה בשעה טובה ומוצלחת תנועת 'אגודת ישראל', שעיצבה לא כמעט את קורות עם התורה בשני הדורות האחרונים. הוגה השם 'אגודת ישראל' היה רבי יצחק אייזיק הלוי זצ"ל, החוקר וההוגה, מחבר הספר 'דורות הראשונים'. הצעתו התקבלה באהדה רבה מצד כל גדולי הדור. בהומבורג, מקום מושבו של רבי יצחק אייזיק, התאספה הוועידה המכונה ליסודה של אגודת ישראל. לאחר מכן כשהתכנסה בקטוביץ ועידת היסוד של אגודת ישראל, כבר שררה הבנה הדדית ואחדות דעות בין גדולי התורה ממזרח וממערב בכל הבעיות שהועלו בה.

עוד לפני מלחמת העולם הראשונה עסקנו בהכנות האחרונות לכינוסה של הכנסיה הגדולה הראשונה, שבהתאם לתוכנית היתה צריכה להתקיים בציריך בחודש מנחם-אב של שנת תרע"ד, אלא שהמלחמה פרצה במפתיע ושיבשה את לוח הזמנים של אגו"י רצופת מלחמות ומפכות, מאורעות ומהומות, חורבנות ואסונות. ובתוך כל הסערות והסופות של הזמן נצטוונו להמשיך ולפעול, לפעול וללחום שלא תשתכח חלילה תורה מישאל ושלל תחולל ברית הנאמנים של עם ישראל ותורתנו הקדושה. לא פעם נראתה לנו המעמסה ללא נשוא. אבל ההתלהבות דקדושה, אשר צדיקי וגאוני הדור החזירו והפיתו בתוך כתלי בית אגו"י, הצילה אותנו מן הייאוש ואף האצילה עלינו מכוחם של אדירי התורה וקברניטי האומה.

פעם, לעת משבר חמור ב'אגודת ישראל', כאשר כל שונאיה ומתנגדיה חברו יחדיו להחריבה, והמצוקה היתה גדולה, אמר לי חותני האדמו"ר זצ"ל: "בעולם האמת שואלים לכל אחד בטרם כל, את השאלה הפשוטה, מה פעלת ועשית בחיך בעוה"ז? [וואס האסטו אופגעטאן אויף דער וועלט?]. והנה כשישאלו אותי איזו תועלת עשיתי בעולם, אישיב: אגודת ישראל".

מספר פעמים זכיתי להיפגש עם מן החפץ חיים זצ"ל. תמונה זו נצבת לעיני, בשנת תרפ"ח ביקר החפץ חיים בלשכתה של אגודת ישראל בוורשא הבירה, וכדרכו שח שיחה ארוכה על עניינים שונים, וסיים ואמר לי: 'ר' איצ'ה מאיר, אגודת ישראל זה חותם קדוש. ואם יבוא זמן שיתרבו המתנגדים והמכשולים, נא לשמור על חותם קדוש זה'.

מקורות: זכרונות רבי יעקב רונזנהיים, שישים שנה לאגודת ישראל, הרב מבריסק, ראש גולת אריאל, הרעיון הגדול ומגוון הפעולות (יצא לאור ע"י איש החזון והמעש הרב יהודה מאיר אברמוביץ ז"ל), ירחון 'בית יעקב', 'דגלנו', עיתוני התקופה ועוד.